

**ПЕРЕДМОВА ДО СЕРІЇ  
«ДЖЕРЕЛА ХРИСТИЯНСЬКОГО  
СУСПІЛЬНОГО ВЧЕННЯ  
ТА СЛУЖІННЯ»**

*Quemadmodum desiderat cervus ad fontes<sup>1</sup> aquarum...*

Пс. 41(42):2

Перед Вами, шановний Читачу, — книга, що відкриває серію «Джерела християнського суспільного вчення та служіння». Ця серія є спробою представити в одному проєкті першоджерела, в яких сформульовано християнське ставлення до суспільного виміру життя особи, що формувалося в Церкві від епохи раннього християнства до епохи суспільного вчення ХХ–ХХІ ст. Більшість текстів з'явиться друком українською мовою вперше.

\* \* \*

Ідея розпочати таку серію зародилася з різних міркувань. Переживши секуляризацію й зведення до «приватної справи», релігії збагатилися новими ідеями й стоять перед новими викликами. У чому полягає новітнє суспільне значення християнського світогляду? Яких форм набувають діяння, мотивовані вірою? Яке місце релігійної етики в громадянському суспільстві? Християнська думка, вступаючи в діалог з існуючими (чи то ліберальними, чи то фундаментальними) світоглядними течіями, досягає водночас двох важливих результатів. По-перше, вона розширює свої межі. По-друге, забезпечує вибір, на підставі якого вільна й релігійно мотивована особа може здійснювати свідомі відповідальні вчинки.

Не менш важливим є суто український досвід виживання в умовах атеїстичного тоталітаризму, а тепер і подолання його наслідків. Вернувшись на публічну арену, християнський (ширше — релігійний) світогляд зіткнувся з низкою внутрішніх і зовнішніх проблем. Як довго він залишатиметься переважно на рівні мітологічного складника свідомості людини? Чи й далі його толеруватимуть лише як «психотерапевтичний засіб» для травмованої постколоніальної та посттоталітарної свідомості? Відповіді на ці запитання залежать великою мірою від того, чи знатимуть в Україні суспільний вимір християнського вчення і наскільки адекватно його сприйматимуть.

Тривким стереотипом української суспільної свідомості залишається протиставлення соціальної активності протестантизму та католицизму і буцімто «асоціальності» православ'я. Запланована серія, в якій буде представлено тексти як східного, так і західного християнства, служитиме спростуванню цього стереотипу.

Попри сучасну приривченість до «знання», побудованого на загальниковій інформації «про все», попри «владу дефініцій» та критику авторитету, знайомство з джерелами дозволяє комфортно почуватися в постмодерній

<sup>1</sup> Цей вірш псалма: «Як лине той олень до водних потоків...» (переклад І. Огієнка) — лежить в основі крилатого латинського виразу *ad fontes* — «до джерел».

культури, що так захоплюється цитуванням. Знання джерел та, як наслідок, обґрунтована позиція є необхідними умовами ефективної участі християн у публічному діалозі.

Сьогодні марксизм як єдино можлива та єдино правильна «наукова» суспільна доктрина змінився не менш тотальним споживацтвом, протиставитися якому може, зокрема, укорінена у традиції християнська позиція. Напруга, що існує в українському суспільстві між довірою до Церкви та очікуванням<sup>2</sup> від неї більшої соціальної активності, рано чи пізно розрядиться, причому або в бік нарощення активності, або в бік зростання недовіри. Знайомство з джерелами християнського суспільного вчення об'єктивно сприятиме реалізації першої можливості.

Одним із поштовхів до започаткування серії стала також спорадичність україномовних матеріалів. Фактично, наявні україномовні видання джерельних текстів християнської (католицької) суспільної думки можна перерахувати на пальцях<sup>3</sup>, і вони, звичайно, не можуть задовольнити зацікавлення студентів, журналістів, економістів, юристів та всіх інших у християнській аргументації щодо важливих суспільних питань, зокрема щодо участі у виборах, ставлення до збройних конфліктів, пенсійної реформи тощо. До того ж нещодавні українські переклади творів Отців Церкви (скажімо, «Життя у Христі» Миколи Кавасили) з'явилися друком без жодного допоміжного матеріалу<sup>4</sup>. А більшість соціальних енциклік так ніколи й не було перекладено українською мовою, що створює перешкоди як для наукової, так і для дидактичної роботи.

Нещодавно опубліковані українською мовою «Загальний катехизм Католицької Церкви» (2003) і «Компендіум соціального вчення Католицької Церкви» (2008) — документи, які містять синтез тисячолітнього суспільно зорієнтованого досвіду Католицької Церкви, — так само, як і прийнятий у 2002 році Собором УГКЦ «Суспільний дороговказ віруючого» та опублікована 2004 року «Моральна катехиза УГКЦ», а також соціальні документи православних Церков в Україні — «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви» (2002) та «Декларація про духовне відродження українського суспільства в умовах глобалізації світу» Української Православної Церкви Київського Патріархату (2004) — сприймуться краще, якщо джерела, на яких вони базуються, будуть доступними Читачеві.

Нарешті, ця серія є певною мірою поверненням нашого боргу попереднім поколінням, які належали до великої соціально зорієнтованої християнської традиції Київської Церкви, перерваної тоталітаризмом ХХ ст.

---

<sup>2</sup> Церква і держава: співпраця в ім'я життя людини. Аналітична доповідь Українського Центру Економічних і Політичних Досліджень // *Національна безпека і оборона* (2001/3) 31–33; [http://www.uceps.org/additional/NSD15\\_ukr.pdf](http://www.uceps.org/additional/NSD15_ukr.pdf).

<sup>3</sup> Не рахуючи перекладів невеликих документів (скажімо, послання Римських пап до Дня миру чи до Дня мігранта), опублікованих поки що тільки в Інтернеті, та уривків у межах інших видань: *Церква і соціальні проблеми: Енцикліка «Сотий рік»: Матеріали міжнародної наукової конференції*. Львів 1993; *Документи Другого Ватиканського Собору*. Львів: Свічадо 1996; *Церква і соціальна комунікація: Найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа*. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2004; *За краций розподіл землі. Виклик аграрної реформи: Документ Папської Ради «Справедливість і Мир»*. Львів: Свічадо 1998; *Бог є любов. Енцикліка Папи Венедикта XVI*. Львів 2006; *Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю: Вибране від Лева XIII до Бенедикта XVI*. Львів: Колесо 2008.

<sup>4</sup> Микола Кавасила. *Життя у Христі*. Львів: Свічадо 2005.

\* \* \*

Що вміщатиме ця серія, і як її побудовано? Серію відкриває зібрання суспільно зорієнтованих документів Української Греко-Католицької Церкви (1989–2008). Детальніше про нього йдеться у передмові до цього тому, а тут лише згадаймо, що цю підбірку можна вважати учительським голосом УГКЦ щодо соціальних питань у новітніх, уже радикально інших історичних обставинах. Включення цих документів у серію, об'єднану однією наскрізною концепцією, дозволить не лише ознайомитися зі специфікою відгуку УГКЦ на ці обставини, а й прочитати їх на тлі загальнохристиянських здобутків.

У серії буде представлено тексти, на основі яких можна побачити становлення, тяглість, динаміку, тенденції та досягнення християнської суспільної думки. Звідси перше слово у назві серії: «джерела» — це щось, що об'єктивно пов'язане з минулим і говорить «само за себе» так, як жоден коментар чи переказ зробити не зможуть.

Ми зосередилися на певній категорії джерел. Перефразовуючи Макса Вебера, можна окреслити ці джерела як такі, що «значущо спрямовані на поведінку інших людей». Тобто основу серії складатимуть опубліковані чи/та проголошені тексти, які становлять першоджерельну базу християнського розуміння людини (та її зв'язків з іншими людьми), суспільства, держави, світу. Звідси випливає, що до серії не включатимемо багато важливих, але не оприлюднених першоджерел, таких, як неопубліковані листи, протоколи тощо. Адже на сучасному етапі зауважити та простежити можна вплив лише опублікованих статей, виголошених проповідей і звернень, відкритих листів та послань.

Які опубліковані джерела об'єднуватиме серія? Християнське суспільне вчення — це, без сумніву, праця багатьох проповідників, богословів, філософів, правників, коментаторів, яка творить живу неперервну традицію соціальної рефлексії та заангажування. Що таке традиція, як не безупинний діалог між поколіннями: обмін рефлексіями, враженнями, критикою, досвідом? Церква веде діалог не тільки внутрішній, а й зовнішній — з державою, суспільством, міжнародною спільнотою, іншими релігіями. У цьому багатстві матеріялу критерієм відбору для нас служило поняття «вчення», «навчання». Саме джерела, що виражають міркування та навчання від імені Церкви становитимуть основу серії. До серії ввійдуть твори (чи уривки творів) Отців і Вчителів Церкви, документи (чи фрагменти документів) синодів, соборів та тексти (проповіді, повчання, листи, звернення) єпископів, митрополитів, патріархів та Римських пап. Окремими томами в рамках серії вийдуть ранньохристиянські тексти (Йоана Золотоустого, Тертуліяна, Климентія Александрійського та ін.); тексти, що представляють соціальну думку Середньовіччя; суспільні постулати до- та посттридентійського періоду; відповіді Церкви на виклики модерності і сучасні проблеми. Таким чином, опублікованість і церковний авторитет — два основні критерії відбору документів для серії.

Покоління великих мислителів користувалися цими джерелами для теоретичної праці й розвитку досліджень (природне право, психологія, філософія тощо). Покоління практиків (політиків, юристів, психологів, соціальних працівників, педагогів) застосовували ці джерела для аналізу різних аспектів соціальних проблем (алкоголізм, глобалізація, конфлікт, аборти, евтаназія, міграція, освіта, тортури, смертна кара тощо) та для використання християнських переконань і традицій в суспільному діалозі. Таким чином, мета серії —

удоступнити українською мовою ті тексти, які, без перебільшення, належать до моральної спадщини людства.

Суспільна думка Церкви не тільки закорінена в Об'явленні, молитві, діялозі зі світом та іншими світоглядними традиціями, а й органічно виростає з її безпосереднього душпастирського служіння та до цього служіння скеровується.

Намагаючись уникнути пастки конфесійного звуження, ми прагнемо показати розвиток і різноманітність християнських підходів та поставити питання про тяглість християнської традиції. Хоч опубліковані тексти створено в різні епохи, зокрема в епохи міжконфесійного суперництва, саме суспільне вчення, на нашу думку, дозволяє християнству призабути про поділи, оскільки всі (і православна, і католицька, і протестантська) суспільні концепції закорінені у спільному Джерелі та скеровані до спільного суб'єкта — людської особи. З іншого боку, важко знайти кращий приклад концептуальних розбіжностей у позиції християн, ніж розбіжності в соціальному вченні (скажімо, у трактуванні держави чи власності).

Ми намагаємося представити християнське суголосся з обов'язковим зазначенням походження документа й екуменічними коментарями. Тобто, якщо текст католицький — коментар православний і протестантський, і навпаки. Сподіваємося, що поєднання різних джерел і текстів дозволить, з одного боку, отримати стереоскопічне бачення, а з іншого — випрацювати розв'язки для конкретних місцевих ситуацій.

За змістом основна частина матеріалів стосується як «вічних» соціальних тем: влади, майна, бідности, багатства, війни, миру, так і тем, відповідних до того чи іншого часу: рабства, жебракування, національних держав, робітничого питання, екології, СНІДу, тероризму тощо. Подати вичерпний перелік соціальної тематики, порушеної у тих чи інших текстах, однак, неможливо. Адже заангажовуватися в суспільні справи Церкву спонукала і спонукає пастирська турбота про конкретну людину з усім багатством і різноманітністю проблем, а суспільні повчання Церкви вважаються найдинамічнішою частиною її богослов'я. Суспільна думка Церкви дає можливість включитися в більш глобальний дискурс, вийти поза межі надзвичайно важливих, але часто суто місцевих проблем, показати реальність таких масштабних феноменів, як бідність, неосвіченість, насильство.

Щодо класифікації матеріалу, то, щоб уникнути стереотипів та апологетичного викладу, ми вибрали не предметну її форму, а хронологічну. Хоча зрозуміло, що питання періодизації в дослідженні християнської суспільної думки є нелегким і часто конфесійно зумовленим. Після потужної магістральної енцикліки Лева XIII *Rerum novarum* («Нові речі») християнське соціальне вчення часом неправомірно ототожнювалося з Церковним Учительством Католицької Церкви, хоч у цьому випадку з поля зору випадала православна чи протестантська соціальна думка. Проте існують також інші пастки періодизації. Навіть щодо католицького соціального вчення починати періодизацію з 1891 року, як це хрестоматійно робиться, означає схилити до помилкового уявлення, що до цього соціальні питання були поза увагою Церкви. Серія побудована на визнанні засадничої єдності Христової Церкви. Ми хочемо уобразити часову універсальність суспільних принципів християнства та його просторову вселенськість.

Ми намагаємося мінімально упорядковувати джерельні тексти, які включено до серії. Адже навіть класифікація може викривлювати значення. Тому ми вирішили упорядковувати тексти за простими критеріями: автор (чи то колективний, чи одноособовий), назва, коли і де опублікований.

Усі питання «чому?» (яка причина видання того чи іншого документа, яка була мотивація, які підстави для вибору тої чи іншої теми) залишаємо Читачеві. Він матиме можливість поставити їх безпосередньо документам. Очевидно, розуміння джерел потребує володіння відповідним інструментарієм читання та тлумачення. Розуміння християнської суспільної думки в історії також вимагає розуміння специфіки контексту, яку ми намагатимемось передати коментарями до текстів та додатками (показчиками, таблицями дат тощо). Звичайно, наукове опрацювання джерельних текстів (переклад чи редагування) дещо впливає на їхній вигляд, але ми намагаємося за всяку ціну зберегти тон джерела, ані перекладом, ані редагуванням, ані упорядкуванням не інтерпретувати сам текст чи мету, з якою його писали та оприлюднювали. Ми не можемо запропонувати відповіді на всі питання щодо джерел. Виданням цієї серії ми пропонуємо можливість для їх самостійного дослідження.

Очікуємо, що серія стане теоретичною базою для подальших студій у сфері суспільної думки загалом і стимулом для активної християнської суспільної діяльності. Проте для нас не менш важливими є й інші, позаакадемічні мотивації. Так, щиро сподіваємося, що серія сприятиме порозумінню між християнами різних конфесій та деномінацій, а також допомагатиме Читачам — попри різноманіття їхнього життєвого досвіду та професійних зацікавлень — утверджуватись у своєму покликанні спільно творити «цивілізацію любови».

Вихід у світ цієї серії є продовженням реалізації покликання Інституту релігії та суспільства Українського Католицького Університету налагоджувати «канали» діалогу між секулярним і сакральним, релігійним і світським, церковним і суспільним. До певної міри, це логічне продовження тієї лінії, яка започаткована вже першим збірником Інституту «Соціальна доктрина Церкви», виданим разом із римським *Centro Aletti* 1998 року.

\* \* \*

Реалізація всіх задумів, пов'язаних з цією серією, вимагає копійки дослідницької праці багатьох людей, а також співучасті представників різних кафедр УКУ, зокрема кафедри богослов'я та кафедри класичних, візантійських і середньовічних студій. Велике спасибі їм.

Дякуємо Тарасові Тимо, директорові бібліотеки УКУ, за його цінні поради та час. Ми вдячні Ростиславу Паранькові, адже перед ним стояло надзвичайно важке як для однієї людини завдання — наново перекласти з латинських оригіналів документи Другого Ватиканського Собору.

Для нас неоціненною була допомога всіх, хто підтримав ідею цієї серії. Дякуємо за дозвіл на друк документів і прихильне ставлення до проекту з боку єрархів українських Церков та релігійних організацій. Ми вдячні нашим коментаторам та рецензентам, які, попри власну зайнятість, знайшли час для співпраці над серією. Свої подяки ми адресуємо також студентам УКУ за практичну допомогу в копіюванні та скануванні матеріалів. Дякуємо працівникам Релігійно-інформаційної служби України за інформаційну підтримку й

Інститутові історії Церкви за фахові поради щодо періодизації та інших питань історичного характеру.

Неможливо не згадати вдячним словом терпіння й довіру наших спонсорів — проєкт здійснюється за фінансової підтримки голландських фондів *Communicantes* та *АМА*. Велике спасибі видавництву УКУ за постійну творчу та плідну співпрацю щодо видання.

Хочемо також особливим словом згадати засновника і президента нашого Інституту Мирослава Мариновича, без школи якого цієї серії та першого в ній видання не з'явилося би.

Утім, серію лише розпочато, так що дякуємо всім тим, хто все ще вкладає свій час і працю у цей проєкт.

**Леся Коваленко,  
директор Інституту релігії та суспільства УКУ**